

Hatalmi egyensúlyok régen és most

Bevezetés

A Nemzetközi Valutaalap eredeti célja az volt, hogy a valutaleértékelési versenyből adódó gazdasági válságokat elkerüljük. Azóta jelentősen átalakult a szervezet, és úgy tűnik, a működése több kérdést vet fel, mint amennyi megoldást a szervezet nyújt.

A legutóbbi BRICS-csúcstalálkozó egyik leggyakrabban elemzett eredménye az új tagok felvétele volt. Ám a találkozóznak más érdekes eredménye is volt: több ország ennyire nyíltan talán még soha nem fejezte ki azon igényét, hogy a Bretton Woods-i rendszer által létrehozott globális pénzügyi intézményekben, mint a Kereskedelmi Világszervezet (WTO), a Nemzetközi Valutaalap (IMF) vagy a Világbank (World Bank), lényeges változások legyenek. Mi lehet az oka ezen igényüknek, és van-e alapja a több évtizede működő intézmények elleni panasznak? A jelen írás a Nemzetközi Valutaalap esetét részletezi.

Amikor még minden jó volt – az Egyesült Államokban

A Nemzetközi Valutaalap megalakulásának okait csak száz évvel korábban kell keresni az Atlanti-óceán túloldalán. Az 1920-as évek Amerikáját az akkor még csak a Nagy Háborúnak ismert pusztítások utáni igencsak látványos gazdasági növekedés jellemezte. Az amerikai belső piacának nagyságából is adódó előnyök miatt a tömeggyártás nyereségessé vált, ami által a technológia fejlődése gyorsult, így fellendült az autóipar, a rádióipar, a filmipar, az építőipar és a vegyipar.¹ Ugyanebben az időszakban alakult ki és erősödött meg a fogyasztói társadalom is, ami tovább fűtötte a gazdasági növekedést és egyre inkább a jóléthez szoktatta a középosztályt. Ezek egymásra való kölcsönös hatásaként a középosztály megerősödött és lényeges bevételekre tett szert, amit a tőzsdén fektetett be.

¹ SOULE 1962.

A tőzsdei befektetések sikerére egy új ipar épült, brókerek, befektetők sokasága győzött meg tömegeket arról, hogy kölcsönből vásároljanak vállalati részvényeket. A vásárlók az ár töredékét, jellemzően 10%-át tették le, a részvények többi részéért pedig a felvett kölcsönrel fizettek, miközben a fedezetet a megvásárolt részvények nyújtották. A kölcsönökből származó pénzek a részvénypiacokra ömlöttek, a részvények árfolyama pedig megugrott. Ezen felbuzdulva, a növekvő nyereség reményében még többen vettek fel kölcsönöket hasonló módon és céllal. Természetesen a folyamat nem volt fenntartható.

Mindeközben az amerikai minimalista államfelfogáshoz híven a kormány és a jegybank habozott, hogy közbelépjen-e. Amikor a Jegybank (Federal Reserve) lépett, talán már túl késő volt. Egyrészt figyelmeztették a lakosságot a veszélyekre, másrészt felkérték a tartalékbankokat, hogy utasítsák el a részvényspekulánsoknak kölcsönt adó tagbankok hitelkérelmeit. Ez azonban nem hozta meg a várt eredményeket, és a Federal Reserve úgy döntött, hogy emeli a hitelkamatokat.

Terve szerint ez megdrágította volna a helyi szereplők számára is elérhető hitelek kamatait. Csakhogy az akkor még érvényben lévő aranystandard miatt a Federal Reserve kamatemelése miatt külföldi jegybankok is kamatemelésre kényszerültek. Ez lassította azokat a gazdaságokat, amelyeknek eltérő monetáris politikára lett volna szükségük, így a válság Európa több országában is felütötte fejét. Mindez azonban nem csillapította a New Yorkban tevékenykedő részvényspekulánsokat.² A gazdasági buborék végül 1929-ben pukkadt ki, amikor a részvények soha nem látott módon zuhanni kezdtek, és a bankok nem tudták az egyének pénzét visszafizetni. Emberek százezrei veszítették el megtakarításaikat, gyárak, cégek mentek csődbe, milliók váltak munkanélkülivé. Mivel az USA gazdasága ez időben az iparra koncentrált és a mezőgazdasági kapacitásait nem aknáztta ki, súlyos éhínség is követte a már beállt katasztrófákat.

Alacsonyan ültünk, mégis nagyot estünk – Európa az I. világháború után

Az I. világháború katasztrófális eredményét nem kell magyar nyelvű olvasóinknak ecsetelni. Az egész kontinens megszenvedte a háború pusztításait, így az országokat újraépíteni és kilábalni a gazdasági nehézségekből is sokkal

² RICHARDSON et al. 2013.

nehezebb volt, mint Amerikában. Az 1920-as évek elején Európa gazdaságát egy hiperinfláció határozta meg, különösen Németországban, de az új határok között kialakult Magyarországon, Ausztriában, Lengyelországban, illetve még Oroszországban is soha nem tapasztalt mértékben értéktelenedett el a fizetőeszköz.³

Ezzel együtt az európai ipar is széles körű modernizációs folyamaton ment keresztül, számos cég megpróbálta azokat a modernizációs folyamatokat bevezetni és használni, amelyek az amerikai ipari környezetben oly sikeresnek bizonyultak. Ennek megfelelően a munkaerő is ez irányba áramlott, különösen az ipar és a szolgáltatás szektoraiba. Az amerikaihoz hasonlóan itt is viszonylag elhanyagolt volt a mezőgazdaság részesedése a gazdaságban, ami történelmi távlatokból nézve egyértelmű kockázati tényező volt.

A világháború után megalakult államok kormányai, érthető módon, a gyors gazdasági fejlődést tűzték ki célul, igyekeztek országaikat mielőbb iparosítani. Az új technológiák és gyártási módszerek tökeigényesek voltak, és kiterjedt, új hálózati infrastruktúrákat igényeltek, hogy a piacok nyereségesek legyenek. Az európai politikai széttagoltságban ez azonban nem volt adott, mint ahogyan az Egyesült Államokban. Az egyeztetések és összehangolások hiánya vezetett oda, hogy Európa periferiájának villamosítása 1945 utánra húzódott,⁴ mert a határokon átnyúló technológiai szabványokban lassan haladtak az egyeztetések, amit növelt a két világháború közötti években lévő befektetések és beruházások magas kockázata.

A politikai széttagoltság azonban nem csak az infrastruktúrák kiépítését nehezítette meg és a tömeggyártással járó gazdasági fejlődést akadályozta meg. Az akkori európai gazdaságnak lényeges eleme volt, hogy a háború pusztításai után a Szövetségesek között adósságok halmozódtak fel egymás irányába, ami mellett háborús jóvátételeket követeltek a legyőzöttektől. Mindezek fényében a gazdasági fellendítéshez szükséges hitelekért éles rivalizálás alakult ki a nemzetállamok között,⁵ ennek során egyre inkább bevezették a protekcionista politikákat, és egyre inkább elszigetelődtek egymástól. Vagyis gyakorlatilag lehetetlen volt megvalósítani az európai pénzügyi összehangolást és újjáépítést.⁶

³ BIRD 2014.

⁴ LAGENDIJK 2008.

⁵ KINDLEBERGER 1968.

⁶ WOLF 2010.

Ebben a környezetben érte Európát a korábban említett amerikai monetáris politikai lépés, vagyis a Federal Reserve kamatlábemelése. Az európai bankok is kénytelenek voltak szigorítani olyan gazdasági közegben, amelynek lényegében élénkítésre lett volna szüksége. A New York-i tőzsde bukása súlyosbította a helyzetet, Európában is egy nemzetközi valutaleértékelési verseny vette kezdetét, ami elindította a gazdasági válságot az Atlanti-óceán keleti partján túl. Mindennek Németországban, Ausztriában és Lengyelországban volt a legnagyobb hatása, ahol soha nem látott munkanélküliség ütötte fel a fejét, de Franciaország, Belgium és Hollandia gazdasága is nagyon megsínylette az eseményeket.

Válasz a nagy gazdasági világválságra – a Nemzetközi Valutaalap

A nagy gazdasági világválság egyszer mégiscsak véget ért, a folyamat kezdete a II. világháború időszakára esik. Akárcsak a kirobbanás, a megfékezés is az Egyesült Államokból eredt, de az igencsak vitatott, hogy az USA a háborúra adott monetáris vagy fiskális politikája révén.⁷

A II. világháború után az Egyesült Nemzetek Szövetsége 1944-ben olyan gazdasági együttműködést kezdeményezett, amely megakadályozná, hogy a jövőben ismét előforduljon egy, az 1930-as években már tapasztalt valutaleértékelési verseny és az azzal járó gazdasági világválság. Ennek megfelelően a Bretton Woods-i konferencián részt vevő 45 ország határozatai alapján létrejött a Nemzetközi Valutaalap, és a szervezet 1945 decemberében elkezdte hivatalos működését.⁸

A több évtized alatt az IMF eredeti célkitűzése megváltozott, és ma már nem csupán egy, a jegybankok közötti egyeztetési fórum, amely a valutaleértékelési versenyt kívánja megakadályozni. A szervezet a jelenlegi gazdasági kihívásokra igyekszik választ adni, amelynek szerves részei a szakpolitikai tanácsadás, kölcsönök nyújtása, valamint a kapacitásfejlesztés, vagyis a technikai segítségnyújtás és képzés.

Az IMF elsősorban a kölcsönök nyújtásával vált ismertté. A szervezet pénzügyi támogatást ad a válság sújtotta országoknak, ezáltal azok várhatóan visszanyerik gazdasági stabilitásukat, amennyiben végrehajtanak egy sor olyan

⁷ VERNON 1994.

⁸ International Monetary Fund [é. n. a].

politikai intézkedést, amely a szervezet tanácsadói szerint a fenntartható növekedést és stabilitást szolgálja. A szervezet szerint a hitelnyújtást folyamatosan finomítják, hogy megfeleljen a változó gazdasági körülményeknek, illetve az országok igényeinek.

A szervezetet a Kormányzótanács vezeti, amely a legfelsőbb döntéshozó testület. Tagországonként egy-egy kormányzóból és egy póttagból áll, akiket a tagállamok neveznek ki: általában a jegybank elnöke vagy a pénzügyminiszter. A Kormányzótanács munkáját az Igazgatóság segíti, amelynek 24 tagját ma már 184 tagállam, vagyis az országok csoportja választja. Az Igazgatóság elnöke az ügyvezető igazgató. A szervezet döntéshozatala az előre meghatározott kvóták alapján súlyozott szavazási mechanizmusra alapszik – vagyis egyes országok „nagyobbak”, míg másoknak kevesebb a szavazatuk. A nyolc legtöbb kvótával rendelkező ország a saját igazgatósági tanácstagját nevezi ki: Egyesült Államok, Japán, Németország, Franciaország, az Egyesült Királyság, Kína, Oroszország és Szaúd-Arábia. A kezdeti intézményi struktúra fennállása óta a legtöbb részesedése az Egyesült Államoknak van, vagyis gyakorlatilag 1945 óta vétőjoga van.⁹

Az elmúlt évtizedek óta többször is téma volt mind akadémiai, mind politikai körökben a döntéshozatali mechanizmus homályossága, valamint a kisebb államok érdekeinek képviselete, így számos változás is végbement az intézményi döntéshozatalt és a kvótákat illetően, amire itt most nem fogunk kitérni. Ami viszont lényeges, hogy jelenleg az Egyesült Államoké a szavazatok több mint 16%-a, az Európai Unió országaié a szavazatok összesen 25%-a.¹⁰ Az Egyesült Királyság, Kanada, Ausztrália és Japán szavazatait is ideszámítva, a gyakran csak Nyugatnak nevezett országok közössége a szavazatok 55,75%-át birtokolja. Ezzel szemben a kibővült BRICS+-országok részesedése alig több mint 19%. Mindez természetesen előnyös lehet a fejlett gazdaságok és az Európai Unió tagállamai számára, ám a fejlődésben lévő országok számára nem annyira. Vagyis az IMF tagjainak túlnyomó többsége úgy érzi, hogy a hangja kevésbé hallható, mint a fejlett gazdaságoké, különösen az Egyesült Államoké.

Mindez önmagában talán nem is volna gond, ha a fejlődő gazdaságok úgy éreznék, hogy nemzeti érdekeiket eredményesen szolgálják a jelenlegi struktúrák.

⁹ International Monetary Fund [é. n. b].

¹⁰ International Monetary Fund 2023a.

Mi a gond a Nemzetközi Valutaalappal?

A szervezet felépítése és működése magában foglalja annak veszélyét, hogy az egyes tagállamok közötti hatalmi egyensúly felerősödik. Ezt tovább erősítik a kölcsönzés „rugalmasságát” illető IMF-szabályok is. Leegyszerűsítve: a nagyobb kvótával rendelkező országok előnyösebb feltételek mellett tudnak kölcsönt felvenni, mint a kisebb országok.

Ezzel párhuzamosan több olyan vélemény is van, amely szerint a hitelezési feltételek nem voltak méltányosak és néhány fejlett ország érdekét szolgálták, mintsem a hitelt felvevő országokét.¹¹ A véleményeken túlmenően empirikus tanulmányok is vizsgálták azon hitelt felvevő országok gazdasági mutatóit, amelyek a nemzetközi szervezet által elvárt reformokat bevezették. Egyik ilyen tanulmány 81 olyan országot vizsgált meg, amely 1986 és 2016 között IMF-hitelt vett fel strukturális reformok végrehajtását vállalva.¹² Az elemzés szerint a reformok mélyreható és átfogó változásokat vontak maguk után, amelyek általában növelték a munkanélküliséget, csökkentették az állami bevételeket, növelték az alapvető szolgáltatások költségeit, valamint átalakították az adóbeszedést, a nyugdíjakat és a társadalombiztosítási programokat. Ezzel viszont még több ember került a szegénység ördögi csapdjába.

Nem csoda tehát, ha a fejlődő gazdaságok bizalma megtört a Nemzetközi Valutaalap módszereiben, és egyre többen reménykedhetnek, hogy a BRICS-csoport által létrehozott Új Fejlesztési Bank kedvezőbb feltételeket teremtsen számukra.

A gazdasági szempontból igencsak vitatható intézkedések mellett az sem mellékes, hogy egyes források szerint a nagyobb tagállamok visszaélnék az IMF-ben betöltött szerepükből fakadó előnyökkel, és a politikai befolyásolásra használják helyzetüket.¹³ A legújabb aggasztó eset a Pakisztán és az Egyesült Államok közötti feltételezett egyezmény. Eszerint a csőd szélén álló Pakisztán júniusban nem kapta meg az IMF-től igényelt újabb támogatást, mivel a költségvetéssel súlyos gondok voltak – amit nagyrészt az IMF-hitel által előírt megszorító intézkedések okoztak.¹⁴ Pakisztán álláspontja Imrán Hán miniszterelnök vezetése alatt az ukrajnai háborúval kapcsolatban semleges volt. A források szerint amerikai diplomaták nyomására korrupciós vádakkal

¹¹ HEINZEL et al. 2020.

¹² BIGLAISER–MCGAUVRAU 2022.

¹³ GRIM–HUSSAIN 2023.

¹⁴ NEMES 2023.

eltávolították a miniszterelnököt, amióta az orosz invázióval kapcsolatban Pakisztán álláspontja lényegesen megváltozott. Mi több, Pakisztán beleegyezett, hogy titokban fegyvereket ad el az Egyesült Államoknak az ukrajnai háborúhoz, cserébe a Biden-kormányzat segített Pakisztánnak abban, hogy a Nemzetközi Valutaalap júliusban jóváhagyja a mentőcsomagot – kétséges, hogy lehetett-e lényeges változásokat eszközölni a költségvetésben ez alatt az idő alatt.¹⁵ Eközben a pakisztáni hadsereg által támogatott ügyvezető kormány elhalasztotta a tervezett választásokat, amit széles körben úgy tekintenek, mint egy kísérletet arra, hogy Hán támogatóit megakadályozzák a hatalom visszavételében.

Más szavakkal, hivatalosan meg nem erősített források szerint, az Egyesült Államok egy pakisztáni demokratikusan megválasztott vezető megbuktatását segítette annak érdekében, hogy az ukrajnai demokratikus folyamatokat segítse és fegyverrel ellássa.

Ha mindez mégsem volna igaz, felmerül a kérdés, hogy teljesen elképzelhetetlen lenne-e hasonló forgatókönyv. Mi van, ha adott egy csőd szélén álló ország, amelynek sürgősen szüksége van mentőcsomagra, illetve egy gyakorlatilag vétőjoggal rendelkező potenciális partner vagy partnerek közössége egy olyan pénzügyi intézetben, amelynek lehetősége van csődtől megmenteni a fejlődő országot? Nem csoda tehát, ha mindezeket figyelembe véve egyre több ország érzi úgy, hogy egy alternatívára van szükség, és reménykedve fordulnak a BRICS-országok felé.

2023. szeptember 22.

Felhasznált irodalom

- BIGLAISER, Glen – MCGAUVVRAN, Ronald J. (2022): The Effects of IMF Loan Conditions on Poverty in the Developing World. *Journal of International Relations and Development*, 25, 806–833. Online: <https://link.springer.com/article/10.1057/s41268-022-00263-1>
- BIRD, Mike (2014): See Just How Insane Germany's Hyperinflation in the 1920s was in this Astonishing Chart. *Businessinsider.com*, 2014. december 19. Online: www.businessinsider.com/1920s-germanys-hyperinflation-was-in-this-astonishing-chart-2014-12
- GRIM, Ryan – HUSSAIN, Murtaza (2023): U.S. Helped Pakistan Get IMF Bailout with Secret Arms Deal for Ukraine, Leaked Documents Reveal. *Theintercept.com*, 2023. szeptember 17. Online: <https://theintercept.com/2023/09/17/pakistan-ukraine-arms-imf/>

¹⁵ International Monetary Fund 2023b.

- HEINZEL, Mirko et al. (2020): Birds of a Feather? The Determinants of Impartiality Perceptions of the IMF and the World Bank. *Review of International Political Economy*, 28(5), 1249–1273. Online: <https://doi.org/10.1080/09692290.2020.1749711>
- International Monetary Fund (2023a): *IMF Executive Directors and Voting Power*. 2023. október 23. Online: www.imf.org/en/About/executive-board/eds-voting-power
- International Monetary Fund (2023b): *IMF Executive Board Approves US\$3 Billion Stand-By Arrangement for Pakistan*. 2023. július 12. Online: www.imf.org/en/News/Articles/2023/07/12/pr23261-pakistan-imf-exec-board-approves-us3bil-sba
- International Monetary Fund [é. n. a]: *Cooperation and Reconstruction (1944–71)*. Online: www.imf.org/external/about/histcoop.htm
- International Monetary Fund [é. n. b]: *Articles of Agreement of the International Monetary Fund*. Online: www.imf.org/external/pubs/ft/aa/index.htm
- KINDLEBERGER, Charles P. (1986): International Public Goods without International Government. *The American Economic Review*, 76(1), 1–13. Online: www.jstor.org/stable/1804123?seq=3
- LAGENDIJK, V. C. (2008): *Electrifying Europe: The Power of Europe in the Construction of Electricity Networks*. PhD-disszertáció. Amszterdam: Aksant. Online: <https://doi.org/10.6100/IR638264>
- NEMES Tamás (2023): Az IMF továbbra sem segít a csőd szélén álló Pakisztánnak. *Vg.hu*, 2023. június 15. Online: www.vg.hu/nemzetkozi-gazdasag/2023/06/az-imf-tovabbra-sem-segit-a-csod-szelen-allo-pakisztannak
- RICHARDSON, Gary et al. (2013): Stock Market Crash of 1929. *Federalreservehistory.org*, 2013. november 22. Online: www.federalreservehistory.org/essays/stock-market-crash-of-1929
- SOULE, George Henry (1962): *Prosperity Decade: From War to Depression*. New York: Holt, Rinehart and Winston. Online: https://books.google.hu/books/about/Prosperity_Decade.html?id=EcgtAAAAMAAJ&redir_esc=y
- VERNON, J. R. (1994): World War II Fiscal Policies and the End of the Great Depression. *The Journal of Economic History*, 54(4), 850–868. Online: www.jstor.org/stable/2123613
- WOLF, Nikolaus (2010): Europe's Great Depression: Coordination Failure after the First World War. *Oxford Review of Economic Policy*, 26(3), 339–369. Online: <https://doi.org/10.1093/oxrep/grq022>